

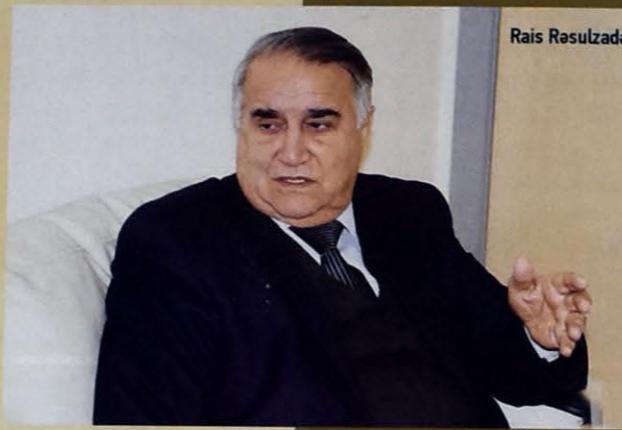
BİR GÜNƏŞİN ZƏRRƏLƏRİ...

AXC-nin 100-cü ildönümü ərafasında "Mədəniyyət.AZ" jurnalı redaksiyasının qonağı Cümhuriyyət banilərindən Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin nəvəsi Rais Azar oğlu Rəsulzadə oldu.

Rais müəllim 1 noyabr 1946-ci ildə Qazaxistanda sürgündə doğulub. Karaqanda şəhərində orta məktəbdə, eyni zamanda Ümumittifaq Qiyabi İncəsanat Xalq Universitetində oxuyub. Sonra Azərbaycana gələrək 1965-1969-cu illərdə Əzim Əzizməzadə adına Dövlət Rəssamlıq Məktəbinin tələbəsi olub.

Hərbi xidmətini başa vuraraq yenidən Bakıya qayıdır, 1972-ci ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Institutunun bədii qrafika fakültəsində təhsil alıb və burada da müəllimlik fəaliyyətinə başlayıb.

1978-ci ildə SSRİ və Azərbaycan rəssamlar ittifaqlarının üzvüdür. Keçmiş İttifaqın sərgi salonlarından başqa, əsərləri Kuba-da, Əfqanistanda, Polşada, ABŞ və başqa ölkələrdə nümayiş etdirilib. 2002-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar rəssamı fəxri adına layiq görüldü.

Rais Rəsulzadə

Həmsöhbətimiz adını nənəsinin qoyduğunu deyir: "Qardaşımı Ramiz, mənə isə Rais adını verdilər. Adətan mani Rais kimi də təqdim edirlər. Amma əslinda, adı Raisdir. "Ra" qədim Misirdə Günsər rəmzi olub, "ls" isə şúa, istilik anlamını verir. Hər halda nadir adlardan biridir.

Əlbətə, rəssamlıq yaradıcılıq işidir; rəssam olmurlar, rəssam doğulurlar reallığı biza yaxşı tanış olsa da, arzusunun haradan qaynaqlandığını soruşuruq. Rəssamlığa uşaq yaşlarından marağı olduğunu deyən Rais bəy, atası Azərin də rəsmlər çəkdiyini söyləyir:

"Bülbül na üçün oxuyur, onu oxutdurən nadir? Əgər bilsəydi, bəlkə, heç oxumazdı. Rəssamlıq da belədir, yəni daxili tələbatdır, insanın təbiatından irali galən bir şeydir və hər kas onun qarşısında təslimdir. Yaradıcı insanlar öz sənətinin əsiri olurlar. Amma elə adamlar var ki, bu peşə ilə maşğulsə da, başqa sahələrdə də uğurlara imza ata bilir. Yaxud həm diplomat, həm də rəssam kimi fəaliyyət göstərən böyük, yaradıcı insanlar olub. Rəssamlıq Allah-dan galən bir şeydir və bunu inkar etmək qeyri-mümkündür. Lakin mühitdən çox şey asılıdır".

"Bu, mənim qanımda idi", — deyən müsahibimiz san demə rəssamlıqla yanaşı, yüngül atletika və şahmatla da məşğul olmuşdur.

Rəsulzadələr

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və onun qurucuları haqqında düşünərkən ilk öncə təsəvvürümüzə Məhəmməd Əmin Bəy və Rəsulzadələr ailəsinin üzəsindiyi dəhşətli faciələr canlanır. AXC banisi məcburiyyət qarşısında vətəni tərk etdikdən sonra xaricdə mühacirətdə, Novxanı kəndində yaşayan ailəsi isə Qazaxistanda ucqarlarındakı sürgündə ağır məşəqqətlərə qatlaşmışdı. Məhəmməd Əmin Bəyin atası Axund Hacı Ələkbər 1927-ci ildə vəfat etdi; bütün qadağalara baxmayaraq, Novxanı sakinləri onu böyük ehtiramla son mənzilə yola salırdılar. Doğma anası Zinyat xanımı erkən itirdiyindən atası ikinci dəfə Maral xanımla ailə hayatı qurmuşdu. Kiçik Məhəmməd Əmini və bacısı Şəhərəbanunu böyüdüb boy-aşa çatdırıran Maral xanım, sözün həqiqi mənasında, onlara analıq etmişdi. Özü də çox dindar xanım idи, qatarla 28 günlük sürgün sefərində yad kisilərin yanında narahatlıq yaranmasın deyə, yalnız gündə bir-iki dəfə qəndi suya salaraq sümürürdü. Bakıdan gətirdiyi əncir qurusu da qurtardıqdan sonra, ümumiyyətlə, heç nə yemədi və Taldı-Kurqana çatan vaxt dünyasını dəyişdi.

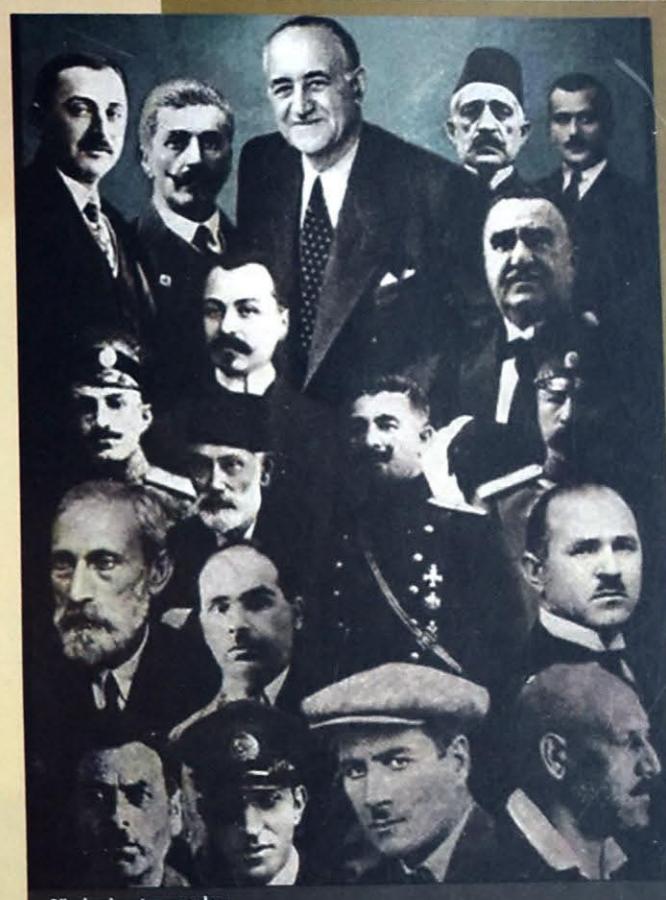
Yeri gəlmışkən, övladlarından peşə yolunun davamçısı ilə maraqlanırıq. Hiss olunur ki, ailəsi barədə çox danışmağı xoşlamır.

"Sədə ailəm, həyat yoldaşım və Humay adlı qızım var, — deyir. — Qızım rəssamlıqdan uzaqdır. Halbuki, uşaqlıqda çox gözəl rəsmlər çəkirdi və bacarıqlı idi. Ona bu sahada işləməyi təklif etsəm da, mənim əziyyətlərimi bildirib qəbul etmədi. İndiki gənclər öz seçdiyi yolla gedirlər. Belə olsa, daha yaxşıdır. Humayın elektronika, kompüter sahəsinə marağının daha çoxdur".

- Rais bəy, uzun illər AXC və onun banilərinin haqqının özüne qaytarılacağı günü səbirsizliklə gözəlmisiniz. Nəhayət, Azərbaycan ikinci dəfə dövlət müstəqilliyi qazandıqdan sonra Cümhuriyyətin varisi elan olundu və bu istiqamətdə peşəkar tədqiqatlar, araşdırımlar başladı. Cənab Prezidentin Sərəncamı isə dövlət rəhbərliyinin, xalqın şanlı keçmişinə, iftixarlı tarixinə məhəbbətini rəsmən təsdiqlədi. Həmin xəbəri necə qarşıladınız?

- Çox gözəl və çox əla! Bu barədə elə Sərəncam verilən dəqiqələrdə jurnalistlər mənimlə əlaqə saxladılar, əhəmiyyətli bir sənəd olduğunu vurğuladırm. Xüsusən, milli dəyərlərin qorunub saxlanılması, gənclərin öz tarixini öyrənməsi baxımından aktuallığını qeyd etdəm. Yeni nəsillərin mənsub olduğu xalqın, vətənin şəraflı keçmişini, milli azadlıq ideologiyasını, mənəvi dəyərlərini bilməsi çox vacibdir. Həmin dəyərlər də elə-bəla yaranmayıb ki..? Büyük şəxsiyyətlər mürtəce hakimiyyətlərin təhdidi qarşısında heç nədən çəkinməyərək o prosesləri nəzəri cahətdən işləyib hazırlanıblar, əmali fəaliyyətdə həyata keçiriblər. Cənab Prezidentə minnətdarlığımı bildirirəm!

Na yaxşı ki, ötən əsrin əvvallarında təməli qoyulmuş möhtəşəm demokratik proseslər, dövlətçilik ənanələri izsizötüb keçmədi. Ötən müddət ərzində xalqımızın vətənpərvər övladları azadlıq odunu ürəyində qoruyub saxladı, sənməyə qoymadı və növbəti mərhələlərə ötürdü. Neticədə, Cümhuriyyətin süqtündən 70 il sonra ölkəmiz ikinci dəfə istiqlaliyyətini elan etdi. Məhəmməd Əmin Bəyin təbirinə desək, bir kərə yüksələn bayraq bir dənə enmədi! Dövlətimizin baş-

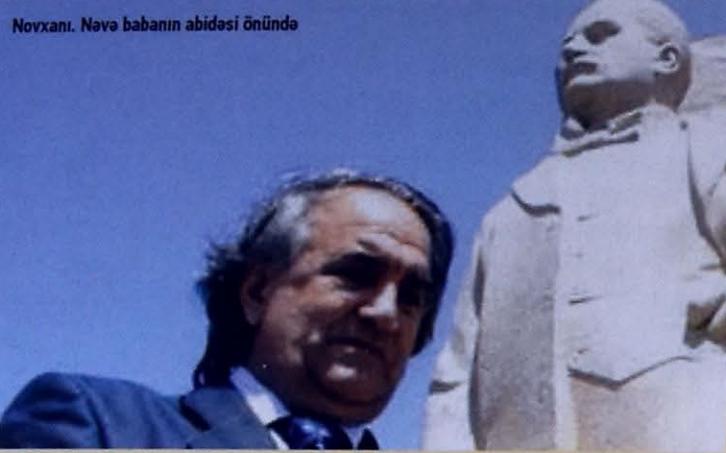

Cümhuriyyət qurucuları

cısı da çox haqlı olaraq Azərbaycan Respublikasını AXC-nin hüquqi varisi sayır.

- 100 yaşlı Azərbaycan Cümhuriyyəti sizdən ötrü, ilk növbədə, nadir – babanız Məhəmməd Əmin Bəy və silahdaşlarının çin olmuş arzuları, hüquqi-demokratik dövlətçilik təsisi, yoxsa azərbaycanlıların bir xalq, millət kimi özünü təsdiqi..?

- 1918-ci ilin 28 mayında Şərqi ilk demokratik respublika quşuldu. Azərbaycan Cümhuriyyətinin bu statusu xalqımızın siyasi-mədəni səviyyəsinin, intellekt və AXC potensialının, daha hənsi milli-mənəvi dəyərlərə sahibliyinin göstəricisidir. AXC qoca Şərqi

Novxanı. Nəvə babanın abidəsi önündə

türk-müsəlman aləmi haqqında o illərdə bütün dünyada formalaşmış mənfi imici – gerilik, fanatizm, antiderəmokratik, etimadsızlıq, guşənişlik və sair stereotipləri tamamilə dağıtdı. Cumhuriyyətin şanlı qurucuları timsalında nəinki insan haqlarına önmə verməklə seçib-seçilmək imkanlarını tanıyan, hətta bu istiqamətdə qanunlar yazmağa, hüquqi baza hazırlamağa qabil, respublika qurub idarə edən və digər ölkələrlə diplomatik əlaqələr formalaşdırın peşəkar siyasetçilər, liderlər ordusu təqdim olundu. Əlbəttə, şübhəsiz ki, onların ən müsbət cəhətləri vətənə, xalqa, torpağa tükənməz sevgiləri və Azərbaycanı azad, bağımsız görmək arzuları, sivil dünyaya integrasiya zəminində milli-mənəvi dəyərlərə bağlılıqları idi. Rəsulzadə və silahdaşları XX əsrin başlanğıcında – anarxiya və zorakılıqların hökm sürdüyü mürakkəb ictimai-siyasi burulğanlar dövründə yoxdan bir dövlət yaratdılar, hədəf və məqsədlərini beynəlxalq tribunalardan elan elədilər. Amma təəssüf ki, xüsusən şimaldan şaha qalxan irtica dalğası onun çox yaşamasına imkan vermadı. AXC-nin cəmi 23 aylıq ömründə qəbul elədiyi qanunvericilik aktlarını, region və Qərb dövlətləri ilə imzaladığı sazişləri gözönənə gətirəndə içimzdəki "yaşasayıd, daha hansı uğurlar qazanacaqdı" sualını cavablandırımaq çatınlık törətmir.

Təsəvvür edin ki, qısa müddət ərzində Batumda Osmanlı dövləti

Məmməd Əmin Rəsulzadənin əmisi qızı olan həyat yoldaşı Ümbülbanu xanımın ürəyi iki səbabdan partladı. Qazaxistan sürgününe də döza bilərdi. Amma bütün ruhunu oğlu Rəsulun yanında qoyub gəlməşdi. Rəsulu hamidən birinci həbs etdilər. NKVD zindanlarında aylarla çəkən iztirab və işgəncələrdən sonra bədnəm "üçlüyün" qərarı ilə güllələnmə cəzasına mahkum olundu və hökm 1938-ci il martın 1-də yerinə yetirildi. O zaman Rəsulun 19 yaşı yenice tamam olmuşdu. O, həyat yoldaşından da xəbərsiz xatirələrində anasını bu cür təsvir edib: "Anam soyuğa da dözerdi, aclişa da. Amma qurban elə gedən gündən Rəsulun adı dilindən düşmərdi. "Oğlumu nəhaq güllələdir" deyib ağlayırdı. Elə bu dərdə də dünyadan köcdü. Tez-tez bu sözələri eşidirdik: "Məmməd Əmin sizi burada qoyub özü aradan çıxdı. İndi xaricdə kefi kök, damağı çağ yaşayır. Siz heç yadına da düşmərsünüz". Anam belə söhbətlərə əhamiyyət vermir, atama inanırı. Hərədən atamın günahsızlığı barədə də danışındı. Söz-söhbət ən çox qardaşım Rəsulu dildər. Məktəbdən galən kimi hirsə çantasını bir künca atıb deyirdi: "Müəllimlərim məni bezdiriblər. Hər gün dərsdə deyirlər ki, "Məmməd Əminlər belə etdi, Məmməd Əminlər elə etdi..." Anam sakitləşdirirdi Rəsulu. Deyirdi ki, elə sözlərə fikir verma..." Ümbülbanu xanım savadlı və fədakar qadın olduğundan Məmməd Əminin böyüküyünü o olmayanda belə, ailədə qoruyub saxlayıb. Amma o da bir qadındır. Üzləşdiyi ağır faciələrə sına gərə bilməyərək, 1940-ci ildə sürgündə 51 yaşında vəfat edir.

ilə sülh, barış və dostluq haqqında müqavilə imzalandı, suverenliyimiz Türkiyə tərəfindən rəsmən tanındı. Gəncəda Milli Ordu formalasdırıldı, Milli Müdafiə Nazirliyi, polis, xüsusi xidmət orqanları quruldu. İyulun 12-də Qazaxda Azərbaycanın ilk sərhədi yaradılaraq qərargah üzərində üçrəngli bayraqımız asıldı. Ölküdə neft sənayesi milliləşdirildi. Azərbaycan vətəndaşlığı, dövlət dili, məktəblərdə ana dilində təhsil haqqında qanun qəbul olundu və sair. Oğur ki, 23 ay bizim həm şərəflə, həm də kədərləri tariximizdir. Cumhuriyyət xalqımıza azadlığın, müstəqilliyin, suverenliyin şirinliyini daddirdi. AXC bir siyasi-hüquqi təsisat, demokratik idarəetmə modeli kimi böyük önmənən daşıyırı. Əvvəla, yetmiş illik sovet rejimi boyu boyunduruqdan qurtulmaq istəyən xalqımızın casus övladları mahz ondan ilhamlanıb gizli dərməklər, təşkilatlar vasitəsilə günümüzə daşıdlar. İkincisi, yəqin ki, 1918-ci ilin 28 mayı milli dövlətçilik nümunəsi və təcrübəsi olmasayı, səksəninci illərin sonunda yenidən baş qaldıran milli-azadlıq hərəkatı daha ağır məşəqqətlərlə üzləşər, daha çox qurbanlar verərdi...

Məmməd Əmin Rəsulzadə və silahdaşlarının fəaliyyətinə gəldikdə, nəinki Azərbaycan, hətta Rusiya, SSRİ məkanında yaşayan türk-müsəlman xalqların taleyində əvəzsiz rol oynayan siyasetçilər, ixtimai xadimlər, liderlər səviyyəsində xarakterizə edilməli və dəyərlandırılmalıdır. Həmin millətlər ötən əsrin başlanğıcında onun, əqidədaşlarının ideoloji platforması və müxtəlif tribunalardan səsləndirdikləri fikirlər sayasında köləlikdən, hüquqsuzluqdan qurtulub milli muxtarıyyət qazana bildilər. Çünkü birinci ÜmumTürk qurultayındakı müzakira və çıxışlardan sonra mövcud hakimiyət, Rusiya nümayəndələri ən yaxşı halda mədəni muxtarıyyət verməyə razılaşırdılar. Amma Rəsulzadə çox çatınlıklı də olsa, mahal, ərazi, milli muxtarıyyət haqqında təklifin qəbulunu bacardı. İndiki Tatarstan, Dağıstan və başqalarının muxtar idarəetmə strukturunu həmin ideyanın gerçəkləşməsi nəticəsində mümkünlaşdırıb.

- Maşhur şəcərənin nümayəndəsi olaraq, sovet dövründə siza münasibət necə idi?

ilə sülh, barış və dostluq haqqında müqavilə imzalandı, suverenliyimiz Türkiyə tərəfindən rəsmən tanındı. Gəncəda Milli Ordu formalasdırıldı, Milli Müdafiə Nazirliyi, polis, xüsusi xidmət orqanları quruldu. İyulun 12-də Qazaxda Azərbaycanın ilk sərhədi yaradılaraq qərargah üzərində üçrəngli bayraqımız asıldı. Ölküdə neft sənayesi milliləşdirildi. Azərbaycan vətəndaşlığı, dövlət dili, məktəblərdə ana dilində təhsil haqqında qanun qəbul olundu və sair. Oğur ki, 23 ay bizim həm şərəflə, həm də kədərləri tariximizdir. Cumhuriyyət xalqımıza azadlığın, müstəqilliyin, suverenliyin şirinliyini daddirdi. AXC bir siyasi-hüquqi təsisat, demokratik idarəetmə modeli kimi böyük önmənən daşıyırı. Əvvəla, yetmiş illik sovet rejimi boyu boyunduruqdan qurtulmaq istəyən xalqımızın casus övladları mahz ondan ilhamlanıb gizli dərməklər, təşkilatlar vasitəsilə günümüzə daşıdlar. İkincisi, yəqin ki, 1918-ci ilin 28 mayı milli dövlətçilik nümunəsi və təcrübəsi olmasayı, səksəninci illərin sonunda yenidən baş qaldıran milli-azadlıq hərəkatı daha ağır məşəqqətlərlə üzləşər, daha çox qurbanlar verərdi...

Latife Rəsulzadənin ilk övladı idi. Elə faciələrin ən ağırını yaşamaq da, deyəsən, onun payına düşmüdü. 1912-ci ildə anadan olan Latife atasını sonuncu dəfə 8 yaşında görmüşdü. 1930-cu ildə Damad Müslümzadə ilə ailə qurur. Üç qız uşağı dünyaya gəlir. Onu soyuq yanvar gecəsində qızı Evşənlə birlikdə həyata göz yumur. 0 biri qızı, 13 yaşlı Firuzə, sahər yuxudan ayılanda sevimli anasını

Tabii ki, bundan sonra Firuzənin taleyi təsəvvür etmək o qədər də asan deyil. Amma onun bir Sona bacısı vardi ki, uşaq evinə verildiyindən sürgünə gəlməmişdi. Sonanın taleyi haqqında hələ də heç bir məlumat yoxdur.

Rəsulzadənin nəvəsi Sona ilə yanaşı, ikinci qızı Xalida da itkindir. 1940-ci ildə Ümbülbanu xanımın vəfatından sonra kiçik övladlar Azərlə Xalida tek qalırlar. Xalidə nənəsi Maral xanımı, anası Ümbülbanu xanımı qurban torpağı təpsirir. Bundan sonra isə faciə növbəsi ona çatır. 24 yaşında ikan Qazaxistandan baş götürüb Bakıya qaçıır. Nakam qız Bakıya galib çatısa da, az keçməmiş itkin düşür. İndiye kimi də harada olduğunu bilinmir. Qardaşı Azər onu hər yanda axtarır. Çox yerdə xəber göndərir. Amma öləna qədər bu istiyinə çata bilmir.

Azər Məhəmməd Əmin Bəyin repressiyalardan sağ çıxan, uzun ömür sürən yegana övladıdır, əlbəttə, əger buna yaşamaq demək olarsa... Azər iki aylıq olanda atası evə gələrək körpəni örür, adının nə olduğunu sorur. Ümbülbanu xanım uşağıın adını Əliheydər qoyduqlarını deyir. Məhəmməd Əmin oğlunu bağırına basıb narazılıq dolu coşqunluqla deyir: "Yox, bu, Əliheydər deyil. Bu, azəri oğlu - Azər olacaq". Ata-oğul beləcə ayrılrı və bir daha görüşmərlər.

- Bilirsiz, elə nəzərəçarpacaq əksinqilabi, na bilim, etiraz mövzulu faaliyyət göstərməmişəm və bu da publikaya, auditoriyaya işləyən insanlar üçün qeyri-mümkün idi. Lakin malumudur ki, sərt qadağalar, "dəmir pardalər" zamanı idi; şair, yazıçı, rəssamlardan kimisi hakim ideologiyaya yarınır, kimisi də dissidentliklə məşğul olur, "sandıq ədəbiyyatı" yaradırı. Yəni ciddi nəzarət var idi - nəsr, nəzm əsərləri, rəngkarlıq nümunələri senzuradan keçirilirdi. Mənim, ailəmizin bir Rəsulzadələr şəcərəsi, məşhur nəslin davamçıları kimi bütün mənalarda diqqət mərkəzinə düşməsi zamanın tələbina görə təbii sayılmalıdır. Yadımdadır, Rəssamlıq Məktəbinə bitirəndə bir diplom işi çəkmişdim - üç nəfər küçədə divara vərəqə yapışdırır - adını da qoymuşdum "Gizlində"... Atam soruşdu, bu, nadir? Cavab verdim ki, diplom işi hazırlamışam. Dedi, indi yetmişinci illər - Brejnev dövrüdür, Stalinizm repressiya aparıcı geridə qalıb, amma əsəri belə qəbul eləməzələr axı, heç olmasa, adını dəyiş. Düzdür, diplom işi yaxşı qarşılandı, "əla" da yazdırıb, cümlə bolşeviklərin gizli inqilabi fəaliyyəti mənasında anlaşıldı (gülür). Görkəmli alimimiz Nəsiman Yaqublu isə həmin tablonu sovetlərə qarşı mübarizə mövzusundakı əsərlərdən yazdığını kitabə saidı.

Amma ümumi kontekstdə yanaşıdırda mənim elə sürgündə doğulmağım rejimin bizlərə münasibətinin əyani tacəssümüdür. Qazaxistən Taldı-Kurqan vilayətində Kirov adına bir qəsəbə idi. Əvvəl uşaq idim, belə şəylərə çox fikir vermirdim, böyük özümü dərk edəndə məni ağlamaq tuturdı: gör taleya bax, yaşıdlarım Bakıda, digər iri şəhərlərdə, mən isə çöl-biyabanda... Doğrudur, sonra Karakandaya köçdük - ora böyük şəhər idi, sənaye mərkəzi idi...

- Baş, Azərbaycana dönüşünüz hansı şəraitdə baş tutdu?

- Məni Bakıya çəkən, ilk növbədə, ata-baba yurdunu qarış-qarış gəzmək, soydaşlarımla, sağ qalan doğmalarımla görüşmək istəyi, eləcə də burada rəssamlıq təhsili almaq niyyatım idi. Orta məktəbi bitirib gəldim, 1965-69-cu illərdə Rəssamlıq Məktəbində sənətin

sirlərini öyrəndim. Atam da müharibədən öncə bu məktəbdə afsanəvi kaşfiyyatçı Mehdi Hüseynzadə ilə birgə oxumuşdu. Əsgərliyə çəgirdim, Rusyanın Penza şəhərində qulluq elədim, hərbi xidmətdən sonra 1971-ci ildə yenidən Bakıya qayıdıb Azərbaycan Dövlət Peşəqojii İnstitutuna qəbul olundum. Elə həmin təhsil müəssisəsində

M.Ə.Rəsulzadənin qızı Latifa xanım həyata yoldaşı Damad Müslümzadə ilə

Leyla (Vanda) xanımla

Vətənə bir neçə dəfə gəlmişdi...

- Gözünün qabağında bütün ailasi pərən-pərən olan atam 1946-da, 58-də, yetmişinci illərdə Bakıya bir neçə dəfə səfər eləsə də, soyuq münasibətlə üzəlmişdi. Sonuncu - 1991-ci il gəlisiində birgə Şəhidlər Xiyabanını ziyarətə getmişdik. Heydər Əliyev də böyük bir heyatla ziyarətdə idi... Mərhum prezident biza yaxınlaşaraq görüdü, atama müraciatla "Siz Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin oğlu Azarsınız?" - deyə soruşdu. Onlar xeyli səhbətləşdilər, sən demə, televizorda görüb tanıylmış...

O zaman onu Novxaniya aparmışdım, Rəsulzadənin ata evinə, ulularımızın torpağa tapşırıldığı qabırıstanlığa baş çəkdik, Məhəmməd Əmin Bayın atasının məzəri yanında dəfnini vəsiyyət etmişdi. 1993-cü ilin iyulunda ağır xəstələnəndə Karaqandadakı evində çarpayışının yanında idim. Ayın 8-dən 9-na keçən gecə dünyasını dəyişdi, biz dərhal həzırlıq işlərinə başladıq. Artıq Bakıda olan

Heydər Əliyev bu barədə malumatlandırılmış, zəng vurdular ki, atamın nəşini gətirmək üçün təyyarə göndərir...

- Tabii ki, nə qədər Azərbaycan, bir o boyda da Türkiyənin cazibəsində idiniz, sağlığında görə bilmədiyiniz babanızın məzərinə ziyarətə tələsirdiniz... Nə zaman qismət oldu?

- 1997-ci ildə qardaş ölkəyə yaradıcılıq ezməyyətinə

qalib müəllim kimi fəaliyyətimi davam etdirdim. Dəfələrlə həm Qazaxıstan, həm Rusiya, həm də ittifaqın digər ölkələrində müxtəlif vəzifələr və iş təklif olunsa da, həmişə Bakıda yaşayıb çalışmağı üstün tutmuşam. Rəngkarlıq yaradıcılığında da daim Azərbaycan manzaralarını çəkməyə üstünlük vermişəm. Bu səbəbdən Bakı kəndlərinə və ölkənin digər rayonlarına tez-tez səyahət edirəm.

- Azər Rəsulzadə də, sahv eləmirəmsə, vəfatına qədər

Uzun çarpışmalara rəğmən ailəsinə qovuşa bilməyən Rəsulzadə qürbətdə polyak əsilli Vanda xanımla evlənir. Lakin bəzi faktlara əsaslanaraq güman etmək olar ki, bu hadisə 30-cu illərin II yarısından tez baş vermişdir. Belə ki, ötən əsrin 70-ci illərində Vanda xanımla Ankarada qonşu olmuş türkiyəli yazar Bülənt Danişoğlu onun bir sıra xatiralarını qələmə alıb.

Vanda xanım Varşava Universitetinin fransız filologiyası fakültəsini bitirmişdi. O, ömrünün son anlarına kimi öz hayat yoldaşına sadıq qalmış, mühacirət həyatının bütün ağrı-acılarına Məhəmməd Əmin Bayın birləşdə mətanatla sına gərmişdi. Rəsulzadə Vanda ya "Leyla" deyə müraciət edərmiş.

Bülənt Danişoğlu onun haqqında yazar: "Leyla xanımı 1970-ci illərdə tanıdım. Kızılırmak sokakda, indi Ankapol sinemasının olduğunu yerdəki binanın bir zirzəmi qatında qalırdı. Həmin küçəyə köçdürüməz gündən bəri hər gün itinin içindən tutaraq titrək addimlarla yeridiyini görərdik. Arıq, ağbanız, gülərzülü, yaşlı, amma gözleri parıldayan bir qadın idi. Məhəllə əsnafı ona "madam" deyə xitab edərdi. Ləhcəsindən türk olmadığı anlaşılırdu. Sonra bir gün anam onu evimizə dəvət etdi. Madamın adının Leyla olduğunu o zaman öyrəndim. Zətən özü də bir müddət sonra adının Vandadan Leyla dönüşməsinin hekayəsini anlatmışdı. Sevgili kocası "Leyli və Məcnun" əhvalatını danışmış və adının Leyla olmasını istəmişdi – kocası, yəni Azərbaycan Cümhuriyyətinin qurucusu və ilk cümhur başçıları Məhəmməd Əmin Rəsulzadə..."

Leyla (Vanda) xanım 1974-cü ildə Ankarada vəfat edib və elə orada da dəfn olunub.

AXC memarının mübarizələr və acıclarla dolu ömrü 1955-ci ilin martına qədər davam edir. Martin əvvəlində şəkər xastalığından əziyyət çəkən Məhəmməd Əmin Bayın sahəti pişləşdi və o, Ankara Universitetinin Tibb fakültəsinin klinikasına yerləşdirildi. Martin 6-də gecə saat 22:50-də dünyasını dəyişir...

Dostların əhatəsində

la İstanbula getmişdik, milli pulumuz da yenica dövriyyaya buraxılmışdı. Kafəda aylasib nahar elədik, hesabi ödəyəndə üzərində Məhəmməd Əmin Bayın şəkli hakk edilmiş min manatlıq əsginas masanın üstüne düşdü. Rza bəy ofisindən diqqət kasıldıını görüb mən işə ilə, "bax, bu kişinin navasıdır" söylədi. Mən həmin türk gəncin heyratını, sevincini, biza təzimini təsvir edə bilmirəm...

- Rais müəllim, ötən həftə müsahibə ilə əlaqədar sizə telefon açanda Türkiyədə olduğunu dediniz, yəqin ki,

Cümhuriyyət tədbirlərində iştirakla bağlı idi...

- Bəli, Rəsulzadə və Azərbaycan Cümhuriyyəti mövzusunda bir neçə tədbirə, film təqdimatına qatıldım, bəzi galəcək layihələrlə bağlı məsləhətəlmələr apardıq. "Son dayanacaq" filmi çəkilib, Rəsulzadənin həyat-faaliyyətindən bəhs edən başqa bir ekran əsəri də hazırlanır. Naşriyyatlar, kütləvi informasiya vasitələri bu istiqamətdə faal çalışırlar. Eləcə də bu günlərdə Bakıda görkəmli tarixçi alim Aydin Balayevin təşəbbüsü ilə M.Ə.Rəsulzadənin Ceyhun Hacıbəyliyə yazdığı 39 məktub kitab halında işıq üzü görüb.

Biləram ki, bu mövzuda, tədqiqatlar aparılır. Həmin araşdırma-ların nəticəsi olaraq ölkə daxılində və xaricdəki arxivlərdə saxlanılan bir çox sənədlər gün işığına çıxarılaçq və galəcək nəsillər Cümhuriyyət barədə daha dolğun bilgilər alıb edə biləcəklər. ♦

Zöhrə Əliyeva
Qurban Məmmədov